

Det kongelige kulturdepartement

Postboks 8030 Dep

0030 OSLO

Dato: 09.09.2013

Vår ref: 13/100-9 STK

Deres ref:

Høringsuttalelse til NOU 2013:1 Det livssyns åpne samfunn

Innledning

Kirkerådet for Den norske kirke takker for NOU 2013: 1 Det livssyns åpne samfunn og for muligheten til å svare på høringen. Kirkerådet har i mange år, også i sitt eget utredningsarbeid om kirke-stat, vist til at det er behov for en bredere og mer helhetlig gjennomgang av statens politikk på religions- og livssynsfeltet. Kirkerådet ser NOU 2013: 1 som et viktig bidrag i denne prosessen.

Kirkemøtet for Den norske kirke, som er Den norske kirkes øverste og mest representative organ, behandlet NOU 2013: 1 Det livssyns åpne samfunn på møtet i april 2013. Kirkemøtets enstemmige vedtak og komiteens merknader følger her som del 1 av Kirkerådets hørings svar. Det vil være å betrakte som overordnede føringer for Kirkerådets høringsuttalelse. I del 2 følger Kirkerådets høringsuttalelse til ulike kapitler i NOU 2013: 1.

Del 1: Vedtak og komitemerknader fra Kirkemøtet i Dnk (KM 11/13)

Vedtak:

1. Kirkemøtet er glad for NOU 2013: 1 *Det livssyns åpne samfunn*. Kirkemøtet har siden behandlingen av Kirkerådets kirke/stat-utvalg i 2002 understreket behovet for en mer helhetlig, statlig tros- og livssyns politikk, og ser utredningen fra Stålsettutvalget som et viktig bidrag i denne prosessen. Kirkemøtet vil i det følgende kommentere noen av de overordnede problemstillingene som utredningen reiser.
2. Kirkemøtet mener at NOUens førende premiss om «et livssyns åpent samfunn» er en god og riktig tilnærming, og en viktig dreining bort fra ideen om et livssynsnøytralt samfunn eller en livssynsnøytral offentlighet. En politikk for et tros- og livssyns åpent samfunn tilrettelegger aktivt og åpner opp for religion og livssyn i ulike offentlige rom.

Kirkemøtet vil likevel anføre at NOU 2013: 1 legger en overraskende ensidig kognitivt og aktivitetsbasert forståelse av religion til grunn. Religion er mer enn en gruppe mennesker som slutter seg til samme tro og oppfatning om de store

eksistensielle spørsmålene, og mer enn summen av aktiviteter i et trossamfunn. Kirkemøtet vil understreke at religion blant annet også er kultur – taus så vel som artikulert, riter, praksiser, tradisjoner, opplevelser, holdninger, emosjoner, sanselige erfaringer, normgrunnlag, verdisystemer og individuelle og kollektive identiteter. Utvalgets reduksjonistiske tilnærming til religion rammer ikke bare kristen religion, men også andre religioner. Utformingen av en mer helhetlig tros- og livssynspolitikk må basere seg på en bredere religionsforståelse.

Det er viktig at offentlige myndigheter viderefører en aktiv støttende tros- og livssynspolitikk som i større grad enn i dag må likebehandle ulike tros- og livssynssamfunn. Kirkemøtet understreker at for å få en større grad av likebehandling i et tros- og livssynsåpent samfunn, bør politikken i hovedsak legge vekt på å lage rammevilkår som tilrettelegger for *utviding* av religions- og livssynsnærvær på ulike samfunnsområder. Et tros- og livssynsåpent samfunn bygges best ved at gjeldende ordninger og tros- og livssynsmessig tilstedeværelse i større grad *utvides* til å inkludere et mangfold av tros- og livssynsaktører, og ikke ved å *redusere* nærværet til Den norske kirke.

Kirkemøtet stiller seg bak utvalgets 8 prinsipper for en menneskerettsbasert, aktivt støttende og ikke-diskriminerende tros- og livssynspolitikk hvor alle må akseptere å bli eksponert for andres tros- og livssynsuttrykk i det offentlige rom.

Kirkemøtet mener også *flere* vesentlige faktorer bør tillegges vekt i utformingen av en mer helhetlig tros- og livssynspolitikk. Også internasjonale urfolkskonvensjoner, landsdekkende tilstedeværelse, oppslutning som majoritetstrossamfunn og bredde i kompetanse er vesentlige faktorer det må tas hensyn til i utformingen av den offentlige tros- og livssynspolitikken. Historie og kulturell kontekst bør også reflekteres.

Et religions- og livssynsåpent samfunn anerkjenner at tros- og livssynssamfunn er samfunnsinstitusjoner som opprettholder, bygger og utvikler kultur og fellesskap. Kirkemøtet mener at en aktivt støttende tros- og livssynspolitikk må legge til rette for at tros- og livssynssamfunn får bidra til integrering, verdier og kollektiv mening som et pluralistisk samfunn er avhengig av.

Et samfunn som forstår seg selv som tros- og livssynsåpent, åpner rom som Den norske kirke og andre tros- og livssynssamfunn med frimodighet kan gi innhold og retning. Det vil Den norske kirke gjøre i dialog og samarbeid med andre tros- og livssynssamfunn.

3. Kirkemøtet ber Kirkerådet vedta et hørings svar til høringen om NOU 2013: 1 *Et livssynsåpent samfunn* på sitt møte i september 2013. Kirkerådets hørings svar bør forankres i tidligere, relevante kirkemøtevedtak, komiteens merknader og hørings svarene fra de kirkelige høringsinstansene.

Komiteens merknader:

Menneskeverd og menneskerettigheter

For Den norske kirke er det en grunnleggende oppgave å arbeide for menneskeverd og menneskerettigheter, siden det kristne menneskesynet understreker at ethvert menneske er skapt av Gud og har uendelig verdi. Menneskeverdet og enkeltmennesker sin integritet skal ikke krenkes, men forsvares når det trengs. Komiteen ser det internasjonale menneskerettighetssystemet som svært viktig uttrykk og verktøy for dette.

Komiteen vil understreke at også innenfor menneskerettighetsvernet har staten betydelig frihet i hvordan den vil regulere sin tilknytning til en majoritetskirke. Komiteen viser her blant annet til de prinsipper som anvendes i den såkalte krusifiksdommen (Italia vs Lautsi).

En helhetlig tros- og livssynspolitikk

Komiteen slutter seg til utvalgets grunnleggende prinsipper for en helhetlig tros- og livssynspolitikk i Norge. Komiteen finner samtidig grunn til å påpeke at prinsippene ikke uten videre gir klare svar eller løsninger på konkrete, samfunnsmessige spørsmål. Praktisk tros- og livssynspolitikk har store innslag av verdivurderinger ved seg. Den nærmere *vektingen* av hver for seg legitime verdier og prinsipper, vil påvirke de svar som gis på konkrete spørsmål.

Komiteen mener i denne sammenhengen at det også er *flere* vesentlige faktorer enn de vi finner i utvalgets 8 prinsipper, som bør tillegges vekt i utformingen av en mer helhetlig tros- og livssynspolitikk. Komiteen mener at også internasjonale urfolkskonvensjoner, landsdekkende tilstedeværelse, oppslutning som majoritetstrossamfunn og bredde i kompetanse er vesentlige faktorer det må tas hensyn til. Historie og kulturell kontekst bør også reflekteres i den enkelte sak.

Den norske kirke har mange medlemmer i alle kommuner, og er derfor til stede som kultur-, omsorgs- og riteinstitusjon i alle norske lokalsamfunn for å tjene og betjene disse medlemmene. Komiteen mener at folkekirkens ansvar for mennesker ikke blir mindre, men snarere større, når båndene til staten løsnes på.

Komiteen støtter utvalget som mener at i et tros- og livssynsåpent samfunn med en aktiv støttende tros- og livssynspolitikk bør myndighetene i en del sammenhenger gå *lengre* i å stimulere og legge forholdene aktivt til rette for *minoriteters* tros- og livssynsutøvelse enn det myndighetene strengt tatt er rettslig forpliktet på.

Et livssynsåpent samfunn anerkjenner at tros- og livssynssamfunn er samfunnsinstitusjoner som opprettholder, bygger og utvikler kultur og fellesskap. Komiteen mener at en aktivt støttende tros- og livssynspolitikk må legge til rette for at tros- og livssynssamfunn får bidra til integrering, verdier og kollektiv mening som et pluralistisk samfunn er avhengig av.

Likebehandling og ikke-diskriminering

I et land med en majoritetskirke – *uavhengig* av hvilken formell tilknytning denne har til staten – vil debatter og motstridende interesser ofte dreie seg om spørsmål og uenighet i konsekvensene av likebehandling og ikke-diskriminering. Komiteen slutter seg til utvalgets vurdering om at prinsippene om likebehandling og ikke-diskriminering

må være styrende for norsk tros- og livssynspolitikk. Komiteen er videre enig med utvalget i at en del forhold som i det ytre eller formelt fremstår som forskjellsbehandling, *ikke* vil være diskriminering i menneskerettslig forstand, fordi det ikke utgjør en *usaklig* forskjellsbehandling. For å vurdere om noe er diskriminering, må en se på om eventuell forskjellsbehandling er nødvendig for å oppnå et saklig formål, og ikke er uforholdsmessig inngripende.

I noen tilfeller kan det være saklige grunner for ikke å likebehandle – enten for å ivareta minoriteter på den ene siden, eller, på den andre siden, på grunnlag av antall medlemmer, omfang av behov, eller historiske forhold og kultur.

Komiteen er ikke enig med utvalget når det i kapittel 10 konkluderer med at «... ved konflikt mellom likebehandlingsprinsippet og argumenter basert på historiske forhold, bør det for en framtidig politikk og for framtidige ordninger være slik at likebehandlingsprinsippet er overordnet argumenter basert på historiske forhold» (side 114 andre spalte). Komiteen mener for det første at dette blir for unyansert, da en helhetlig tros- og livssynspolitikk alltid vil måtte drøfte de ulike prinsippene opp mot hverandre, og – avhengig av sak – vurdere hvilke i en gitt situasjon som bør veie tyngst. For det andre kan det se ut som at utvalget her setter likhetstegn mellom ivaretagelse av kristen kultur og «argumenter basert på historiske forhold». Når nærmere 90 % av befolkningen i Norge tilhører kristne trossamfunn, blir det lite treffende.

Komiteen vil påpeke at prinsippet om likebehandling må forstås i vid forstand og ut over kun å gjelde tilskuddsordninger. Komiteen vil i denne sammenheng understreke at offentlige tjenester og ordninger for fremtiden i større grad enn det som er gjeldende i dag, må tilpasses et tros- og livssynspluralistisk samfunn.

Bredere forståelse av religion

Komiteen mener en stor svakhet ved utvalgets rapport er en overraskende smal tilnærming til og forståelse av religion. For det første synes religion å forstås som en type livssyn, og beskrives som å «bestå av det et menneske mener om de største spørsmålene i livet» og «ha oppfatninger om menneskets plass i tilværelsen og en holdning til sentrale etiske spørsmål» (s. 85). For det andre synes utvalget flere steder å forholde seg til religion som summen av aktiviteter i et trossamfunn. Komiteen mener at dette er et for reduksjonistisk syn på religion. Religion er blant annet også kultur – taus så vel som artikulert, riter, praksiser, tradisjoner, opplevelser, holdninger, emosjoner, sanselige erfaringer, normgrunnlag, verdssystemer og individuelle og kollektive identiteter. Utvalgets reduksjonistiske tilnærming til religion rammer ikke bare kristen religion, men også andre religioner. Komiteen mener at utformingen av en mer helhetlig tros- og livssynspolitikk må basere seg på en bredere religionsforståelse.

Komiteen mener utvalgets hovedgrep med å etablere begrepet «et livssynsåpent samfunn» er svært bra og viktig. Dette er en viktig dreining bort fra ideen om et livssynsnøytralt samfunn. Det viktige ved det nye begrepet er betoningen av det åpne til forskjell fra det nøytrale. Ideelt sett kunne utvalget brukt begrepet «religions- og livssynsåpent samfunn» for på den måten å tydeliggjøre en bredere religionsforståelse og også knytte begrepsbruken nærmere opp mot internasjonale begreper, jf. «freedom of religion or belief».

Grunnlov og verdiparagraf

Komiteen er enig med utvalget i at likebehandlingsprinsippet er en viktig rettesnor i praktisk tros- og livssynspolitikk. Allikevel kan ikke komiteen se at dette prinsippet gjør det nødvendig å endre Grunnloven, som nylig er endret med stor politisk tilslutning.

Komiteen vil i denne sammenheng vise til tidligere kirkemøte- og kirkerådsvedtak hvor det heter at en også etter en relasjonsendring mellom stat og kirke ser behovet for en fortsatt forankring av statens verdigrunnlag i den kristne og humanistiske arv.

En annen historiebeskrivelse er mulig

Komiteen setter spørsmålstegn ved deler av utvalgets historieskrivning om Den norske kirke. Utvalget synes å beskrive Den norske kirkes rolle i samfunnet de siste århundrene som en beretning om kirkens tap av kontroll over viktige samfunnsområder. Utvalget legger stor vekt på å beskrive kirkens overgang fra en maktbase i embetsmannsstaten til *en av flere* aktører på livssynsmarkedet i den sekulariserte staten. Komiteen erkjenner at historien om Den norske kirkes og kirkenes rolle i det norske samfunnet kan skrives på mange måter. Komiteen mener kirkenes rolle i moderniseringen og demokratiseringen av samfunnet, samt utviklingen av velferdsstaten også er perspektiver som hører hjemme i denne historien. Det gjør også kirkenes århundrer lange diakonale tjeneste og vesentlige bidrag til utvikling av den institusjonaliserte helse- og omsorgstjenesten og skolevesenet.

Komiteen viser også til Enger-utvalget og NOU 2013: 4 *Kulturutredningen 2014* som har en helt annen tilnærming til historien om Den norske kirke i samfunnet. Enger-utvalget ser på kirkens rolle som kulturbærer etter 1814. Det beskriver kirken som en kulturinstitusjon i kraft av sin rolle som forvalter av landets religiøse kunnskapstradisjoner og rituelle liv, som møteplass i samfunnet og pådriver for folkeopplysningsarbeid. Kirken beskrives som en institusjon som har vært med å bygge den kulturelle grunnmuren i Norge og mobilisert folk til aktiv samfunnsdeltakelse.

Kirken og kulturen

Komiteen vil vise til Enger-utvalget som understreker at «Den norske kirke har som folkekirke en særlig rolle som formidler av kulturarven, slik den er innvevd i kirkebygg og menneskers livsriter. Den norske kirke har en landsdekkende kulturell infrastruktur med tilstedeværelse i alle landets kommuner.» (s. 312)

Kirken er en viktig arena for kirkemusikk, visuell kunst og andre kulturaktiviteter, herunder både profesjonell virksomhet og amatørkultur, som kor, fritidsklubber, danse- og teatergrupper. Den framstår flere steder i landet også som en viktig kulturprodusent. Den norske kirke er flere steder arbeidsgiver for den eneste profesjonelle kunstneren i kommunen. Salmeskatten utgjør en viktig del av kulturen både nasjonalt og i mange lokalsamfunn. Kirkebyggene er sentrale kulturarvbærende arenaer som Enger-utvalget regner som en del av den kulturelle grunnmuren. Komiteen vil som Enger-utvalget fastholde at den felleskirkelige relaterte kulturarven er et verdifullt grunnlag for tros- og livssynssamfunns betydning for identitets- og meningsskaping også i det livssynsåpne samfunn.

Pluralistisk samfunn og dialog

Komiteen vil vise til Kirkemøtets høringssvar på NOU 2006: 2 *Staten og Den norske kirke*, pkt. 1.1.3, hvor det bl.a. heter at «Den norske kirke er opptatt av hva det vil si å være en majoritetskirke som opptrer respektfullt overfor andre tros- og livssynssamfunn, ikke minst for å fremme forståelse mellom ulike tros- og livssynssamfunn. Kirken har et uttrykt ønske om å lytte til minoritetenes opplevelser og erfaringer.»

Norge er i dag et tros- og livssynspluralistisk land. Komiteen mener at det er et stort behov for en politikk som i større grad enn i dag tar hensyn til tros- og livssynsmangfoldet, blant annet ved å tilrettelegge bedre for en pluralistisk tros- og livssynsutøvelse i det offentlige rom og en bedre betjening i offentlige institusjoner. Samtidig som komiteen argumenterer for at Den norske kirke kan ivareta særlige samfunnsansvar på vegne av fellesskapet, vil komiteen understreke at *mennesker* som tilhører andre tros- og livssynssamfunn bør ha et tros- og livssynsmessig tjenestetilbud på linje med mennesker som tilhører majoritetsreligionen.

Menigheter og ulike deler av Den norske kirke engasjerer seg på en aktiv måte i tros- og livssynsdialoger. I dialogene bygges det kjennskap og kunnskap, og en får gode og tillitsfulle relasjoner, samt kommunikasjonskanaler for å diskutere krevende problemstillinger av både politisk og religiøs karakter. Menigheter og aktører i Den norske kirke bør oppfordres til å fortsette med å bygge økumeniske og interreligiøse relasjoner, og til å lytte og lære av erfaringer med hvordan det er å være tros- og livssynsminoritet i det norske samfunnet.

I det pluralistiske samfunnet vil Den norske kirke fortsette å ta samfunnsansvar både lokalt og nasjonalt. Kirken ønsker å bidra med sine erfaringer og kompetanse, kirkerom og samlingssteder, og ta del i samfunnsbyggende og integrasjonsfremmende dialoger. Den norske kirke vil fortsette sitt samarbeid på tvers av tros- og livssyn slik at Norge oppleves å være et godt tros- og livssynsåpent samfunn for alle mennesker i landet.

Del 2: Kirkerådets høringsuttalelse til enkelte kapitler i NOU 2013: 1

Kap. 8: De internasjonale menneskerettighetene – et vern om tros- og livssynsfrihet

Kirkerådet viser til menneskerettighetenes klare understrekning av religions- og livssynsfriheten som en rettighet for den enkelte og for tros- og livssynssamfunnene, og er enig med utvalget i at dette må være førende for norsk religions- og livssynspolitik. Kirkerådet hadde gjerne sett at utvalget hadde basert seg på et bredere rettskildegrunnlag enn bare Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) i sine drøftinger i kapittel 8. Bl.a. kunne det vært referert til overvåkingmekanismene innenfor FN-systemet, bl.a. spesialrapportøren for religions- og livssynsfrihet, til OSSE eller ILO-konvensjon 169 – sistnevnte for å inkludere en drøfting av minoriteters og urfolks særskilte rett til å ivareta sin religions- og livssynsmessige særegenhet.

Kirkerådet er enig med utvalget i at ifølge internasjonale menneskerettighetskonvensjoner har stater en viss frihet til å fastsette det nærmere forholdet mellom stat og religion, noe som igjen vil ha betydning for hvilke begrensninger i religions- og livssynsfriheten staten kan vedta. Kirkerådet viser også til at religions- og livssynsfriheten internasjonalt er svært ulikt fortolket, og er enig med utvalget i at «Norske myndigheter må ta stilling til hvordan tros- og livssynsfriheten og andre menneskerettigheter skal nedfelles i lovgivning og andre offentlige ordninger. Dette kan både være valg mellom flere rimelige tolkninger av konvensjonene og valg innenfor det handlingsrommet konvensjonene gir statene.» (8.8)

Kirkerådet slutter seg til kritikken som er fremmet mot utvalgets snevre forståelse av religion. Det er ikke bare tanke- og trosfriheten, men også religionsutøvelsens frihet som skal sikres i henhold til menneskerettighetskonvensjonene. Religionsutøvelsen omfatter også religionens fellesskapsdimensjon og dens rituelle, etiske og estetiske

dimensjoner. Kirkerådet viser til at de internasjonale menneskerettighetskonvensjonene bruker uttrykket «freedom of religion or belief», som på norsk bør oversettes til «religions- og livssynsfrihet». Det kan tenkes at denne oversettelsen ivaretar et mer sakssvarende innhold av religion som fenomen. Kirkerådet slutter seg i denne sammenhengen også til rosen som utvalget har fått for å konstruere begrepet «livssynsåpent». Det er en god forbedring fra det gamle «livssynsnøytral». Like fullt skulle Kirkerådet i tråd med det som her er nevnt sett at utredningen het «Det religions- og livssynsåpne samfunn». Kirkerådet mener at noen av utvalgets forslag dessverre er mer livssynsåpne enn de er religions- og livssynsåpne.

Kirkerådet vil imidlertid også understreke at det verdsetter utvalgets forsøk på å bygge ned det *juridiske* skillet mellom religion og sekulært livssyn. Dette kunstige skillet har dessverre oppstått i norsk lovgivning. Kirkerådet mener det er viktig å få et omforent og helhetlig regelverk til beskyttelse av både religion og livssyn, uten substansielle skiller basert på trosinnhold.

Kap. 9: Prinsipper for en helhetlig tros- og livssynspolitik

Kirkerådet slutter seg til utvalgets åtte prinsipper for statens religions- og livssynspolitik. Disse prinsippene er svært gode, og gjør Norge, dersom de blir lagt til grunn for fremtidens religions- og livssynspolitik, til et foregangsland internasjonalt. En rekke andre vestlige land understreker også statens nøytralitet og vektlegging av menneskerettigheter overfor religion. Men NOU 2013: 1 legger grunnlaget for en ambisjon der staten respekterer menneskerettighetene, tilstreber likebehandling og samtidig ønsker å føre en aktivt støttende religions- og livssynspolitik både i forhold til økonomi og lovgivning. Dette er en viktig posisjon som bør kunne samle oppslutning på tvers av de mer spesifikke interessene til ulike samfunns- og tros- og livssynsmessige aktører.

Kirkerådet viser videre til Kirkemøtets vedtak innledningsvis som påpeker at «prinsippene ikke uten videre gir klare svar eller løsninger på konkrete, samfunnsmessige spørsmål. Praktisk tros- og livssynspolitik har store innslag av verdivurderinger ved seg. Den nærmere *vektingen* av hver for seg legitime verdier og prinsipper, vil påvirke de svar som gis på konkrete spørsmål.» I tillegg til ulik vektning, vil man også legge til grunn ulike fortolkninger av selve prinsippene. Å skille mellom faglige og politiske vurderinger i slike diskurser er derfor krevende, og av og til umulig. Det at utvalget selv deler seg i mindretall og flertall i svært mange saker illustrerer dette godt, og er i og for seg et godt tegn på at utvalget tar disse prinsippene på alvor.

Kirkerådet ønsker å problematisere fortolkningen av likebehandlingsprinsippet slik dette anvendes i noen av utvalgets drøftinger. Kirkerådet mener at utredningen i for mange tilfeller konkluderer med at majoriteten må vike dersom majoritetstradisjonen ikke kan utlignes med tilsvarende posisjoner for minoritetene. Kirkerådet mener at dette ikke alltid er rimelig, og at man alternativt i noen saker kan tenke seg at majoritetstradisjonen får utfolde seg samtidig som det offentlige sørger for at minoritetene i viktige sammenhenger gis bedre rammevilkår enn majoriteten. Kirkerådet mener f.eks. at utvalget ikke har vektlagt likebehandlingsprinsippet tungt nok i enkelte saker hvor en aktivt støttende religions- og livssynspolitik burde gitt minoriteter mer støtte, jf. drøftingen av helligdager og rituellet slaktet kjøtt.

Kirkerådet mener at det bør tilstrebes å sikre minoriteters rettigheter og likeverd uten samtidig å undervurdere betydningen av moralske og religiøse holdninger og praksiser

som kan være dypt innvevd i majoritetstradisjonen i vårt samfunn, og som fortsatt ofte fungerer som et politisk og moralsk fundament i samfunnet. Kirkerådet viser i denne sammenheng til høringsuttalelsen fra Teologisk Fakultet som utdyper dette nærmere. Der sies det blant annet:

Det norske samfunnet framstår i utredningen i for stor grad som et tilfeldig valgt eksempel på et samfunn som nå skal implementere allmenne regler om likestilling av tros- og livssynssamfunn, og i for liten grad som en egen samfunnsformasjon, dypt preget av en bestemt kulturell-religiøs arv; en arv som især i mange lokalsamfunn fortsatt står sterkt.

Kirkerådet understreker at ikke-diskrimineringsprinsippet innebærer at det kan forskjellsbehandles på saklig grunnlag. Det innebærer at f.eks. internasjonale urfolkskonvensjoner, landsdekkende tilstedeværelse, oppslutning som majoritetstrossamfunn, bredde i kompetanse, samt historie og kulturell kontekst kan være saklige faktorer som staten bør ta hensyn til i utformingen av den konkrete religions- og livssynspolitikken. Tilsvarende mener Kirkerådet at staten bør gå lenger i en del saker enn den strengt tatt er rettslig forpliktet på, for å støtte og lage gode og bærekraftige rammevilkår for minoritetene.

Kirkerådet vil i denne sammenheng også vise til Presteforeningens høringsuttalelse, som sier:

«Dette betyr ikke at ikke likebehandlingsprinsippet må være vesentlig i religions- og livssynspolitikken framover, men Presteforeningen mener det i større grad må balanseres mot argumenter om hva slags ressurser som må anses som vesentlige for de ulike samfunnsinstitusjoner i framtiden. Når Den norske kirke eller andre tros- og livssynssamfunn framstår med verdier, oppfatninger, holdninger, ritualer eller kompetanse som anses som relevant og viktig for den videre utviklingen av en samfunnsinstitusjon, kan ambisjonen om livssynsåpenhet umulig innebære at de diskvalifiseres fordi man representerer et livssyn eller en religiøs livsanskuelse.»

Kap. 10: Tillegg: En framtidig tros- og livssynspolitikk, ut over forutsetningene i kirkeforliket

Kirkerådet er enig med utvalget i at Den norske kirke må bli et selvstendig rettssubjekt. Kirkemøtet har i sak 5/2013 vedtatt at «de sentrale og regionale kirkelige organer overføres slik at disse ikke lenger er statlige forvaltningsorganer». For øvrig vises det til drøftingen av likebehandlingsprinsippet ovenfor, til Kirkemøtekomiteens merknader om Grunnloven og verdiparagrafen og til Bispemøtets fellesuttalelse til NOU 2013: 1. Kirkerådet er imot utvalgets foreslåtte endringer i Grunnloven som nylig er endret med stor politisk tilslutning.

Kap. 11: Tro og livssyn i det offentlige rom

11.2 Formålsparagrafen for skolen

Kirkerådet viser til sitt hørings svar fra 31.10.07 til NOU 2007: 6 Formål for framtida – nye formålsparagrafer for barnehage og opplæring, hvor det anerkjente Bostadutvalgets konsensusforslag, samtidig som det også primært støttet mindretallet bl.a. i å styrke foreldreretten og utvide verdilisten til å inkludere tilgivelse og respekt for naturen. Kirkerådet tar til etterretning at Stortinget byttet om på plasseringen av verdiene og deres forankring for å tilpasse seg bedre Grunnlovens paragraf 2, og at utvalgets flertall problematiserer denne omrokkingen.

Kirkerådet mener det er vesentlig at verdiene bl.a. er forankret i kristen og humanistisk tradisjon og i menneskerettighetene, og kan ikke se at Stortingets omrokking av Bostadutvalgets opprinnelige rekkefølge mellom verdier og forankring er et tungt nok argument for å endre formålsparagrafen som et enstemmig Storting vedtok for bare få år siden. Kirkerådet tar til etterretning at det er ulike måter å forstå formuleringene i dagens formålsparagraf på, og er enig med utvalget i at det bør være et mål at skolens formål vektlegger de verdier som samler. Men som utvalgets mindretall mener Kirkerådet at det er større behov for en debatt om hvordan opplæringens formål skal tolkes og prege skolen, enn det er for en ny formålsparagraf.

11.3 Religion og Forsvaret

Kirkerådet viser til Mellomkirkelig råd og Kirkerådets hørings svar på feltprostens høring om «Religiøst mangfold og militær enhet – geistlig betjening og etikkopplæring i et pluralistisk forsvar» fra 16.9.2009. Kirkerådet oppfordret den gang Forsvaret til «å arbeide videre med å få en ordening som ivaretar både hensynet til religionsutøvelse for de vernepliktige og hensynet til ulike konfesjonelle/religiøse forankringer innenfor én helhetlig struktur.» Videre understreket Kirkerådet at den religiøse betjeningen i Forsvaret var der for å innfri de vernepliktiges trosfrihet, ikke for å øke samholdet og/eller kampmoralen blant soldatene. Kirkerådet advarte også sterkt mot utvikling av fellesskapsriter med religiøst innhold, såkalt civic religion.

Kirkerådet vil i dag gjenta disse innspillene i hørings svaret til NOU 2013: 1. Kirkerådet er enig med utvalgets flertall i at hovedhensikten med tilstedeværelse av religion- og livssynsmessig betjening i Forsvaret må være den enkeltes religions- og livssynsmessige behov. Forsvaret må tilby likeverdig religiøs betjening for alle sine vernepliktige. Dagens feltpresttjeneste bør derfor suppleres med annen religions- og livssynsbetjening slik at også personell tilhørende andre tros- og livssynssamfunn blir ivare tatt. Kirkerådet vil i denne sammenhengen anerkjenne den utvidingen av tros- og livssynsbetjeningen som allerede har begynt i Feltprestkorpset i dag, og viser på dette punktet til høringsuttalelsen fra Feltprosten. Ut over dette og hørings svaret fra 2009 tar ikke Kirkerådet stilling til hvordan religions- og livssynsbetjeningen er organisert innad i Forsvaret. Når det gjelder religiøse seremonier i Forsvaret, mener Kirkerådet at de ulike tros- eller livssynsrepresentantene bør ha ansvaret for seremonier/riter for vernepliktige/personell tilhørende sitt tros- eller livssynssamfunn.

Når det gjelder etikkundervisningen i Forsvaret mener Kirkerådet at dette krever egen etikkfaglig kompetanse som man kan ha uavhengig av religions- eller livssynstilhørighet. Hvorvidt man inngår i den religions- og livssynsmessige betjeningen i Forsvaret bør derfor strengt tatt være irrelevant for om man kan undervise i etikk i Forsvaret. For øvrig stiller Kirkerådet seg bak utvalgets understrekning av at religions- og livssynspersonell, med utgangspunkt i faglig kompetanse og ut fra et personlig religions- eller livssynsperspektiv, kan gi et viktig bidrag til etikkundervisningen i Forsvaret.

11.4.1 Nasjonale symboler, markeringer

Kirkerådet støtter utvalgets konklusjon om at «rammene for nasjonale markeringer er et offentlig ansvar og gjenstand for offentlig debatt. Ansvaret bør ikke delegeres til ulike tros- og livssynssamfunn, heller ikke Den norske kirke. Det forhindrer ikke at offentlige myndigheter bør ta kontakt med representanter for ulike tros- og livssynssamfunn og tenke gjennom og planlegge på forhånd hva slags livssynsmessig fargelegging en skal legge opp til ved nasjonale og lokale ulykker. En må både ivareta de behov som finnes

hos mange i majoritetskirken og i de enkelte tros- og livssynssamfunn, og et behov for felles markering på tvers av ulike religioner og livssyn.» (s. 134.)

Kirkerådet vil i denne sammenheng påpeke at det er lenge siden en nasjonal markering ble *delegert* til Den norske kirke. Kirkerådet merker seg at det har vært en viss debatt om dette temaet etter at NOU 2013: 1 ble lansert, og mener at det burde vært skilt bedre mellom *statlige* nasjonale seremonier og andre nasjonale seremonier. Religiøse markeringer, som f.eks. gudstjenester, bør skje etter trossamfunnenes eget initiativ, slik at disse ikke framstår som statens offisielle seremonier. Dette er også normal praksis, og gjaldt også f.eks. gudstjenesten i Oslo domkirke 24.07.2011. At de ulike tros- og livssynssamfunnene arrangerer markeringer/gudstjenester ved større begivenheter eller kriser, er naturlig da gudshus/symboler/liturgier for mange vil være et naturlig førstested/førstetilbud å oppsøke ved store eksistensielle påkjenninger. Som det ble nevnt i del 1 vil Den norske kirke i det pluralistiske samfunnet fortsette å ta samfunnsansvar både lokalt og nasjonalt. Kirken ønsker å bidra med sine erfaringer og kompetanse, kirkerom og samlingssteder. Dette gjelder også for nasjonale og lokale markeringer.

Kirkerådet mener også at det er naturlig at representanter fra det offentlige Norge kan være til stede ved slike arrangementer, da dette er viktige møteplasser mellom folk og myndigheter. Den norske kirke vil fortsette å invitere personer fra det offentlige Norge til spesielle gudstjenester og kirkelige markeringer – noe vi håper også andre tros- og livssynssamfunn vil gjøre ved sine markeringer. Den norske kirke kan ikke ta ansvar for at noen eventuelt skulle oppfatte en kirkelig markering eller gudstjeneste som en statlig markering. I et religions- og livssynsåpent samfunn bør representanter fra offentligheten med største selvfølge kunne besøke ulike arrangementer og markeringer i regi av tros- og livssynssamfunn, og de bør selvsagt bestrebe seg på å besøke arrangementer til *ulike* tros- og livssynssamfunn.

Ved større katastrofer eller ulykker kan det imidlertid også være behov for å samles som *samfunn* – på tvers av religions- og livssynstilhørighet. Ved slike offentlige markeringer eller arrangementer må ansvarlige myndigheter tilstrebe et samarbeid med en bredde av tros- og livssynssamfunn dersom man ønsker en religions- og livssynsdimensjon ved markeringen. Ved en del type markeringer vil nettopp en religions- og livssynsdimensjon være en naturlig og berikende del av helheten. Kirkerådet mener at det offentlige i slike tilfeller må tilstrebe å samarbeide med en bredde av tros- og livssynssamfunn, og at sammensetningen bør være mest mulig kontekstuell rimelig, slik at den gjenspeiler stedets/landets befolkning. Ved slike seremonier bør dessuten hver religion/livssyn få framtre med sin egenart, side om side, uten å blandes.

11.4.2 Kirkevalg

Kirkerådet viser til sitt hørings svar av 14.12.2012 på FADs høring av *Regler for kirkevalg – forslag til endringer*. Til departementets forslag om å avholde kirkelige valg samtidig med, og i lokaler i umiddelbar nærhet til offentlige valg, uttalte Kirkerådet den gang at det langt på vei støtter departementets forslag så sant dette ikke vurderes å komme i konflikt med prinsippet om likebehandling av tros- og livssynssamfunn.

Kirkerådet mener dette fortsatt. Tiltaket synes å ha bidratt vesentlig til økt deltakelse ved de kirkelige valg. Samtidig er det påkrevd at man lokalt skilte og markerer tydelig hva som er offentlig valg og hva som er kirkevalg, slik at ingen skal ta feil. Kirkerådet erkjenner imidlertid at det kan reises prinsipielle motforestillinger mot ordningen, særlig ut fra likebehandlingsprinsippet. Det vil også være et kirkelig poeng at kirkelige valg

primært bør avholdes i kirkens egne lokaler. Men så lenge det er et ønske om høyest mulig valgdeltakelse i Den norske kirke, mener Kirkerådet at ordningen er rimelig.

Kap. 12: Normativt mangfold knyttet til tro og livssyn

Kirkerådet støtter utvalgets hovedkonklusjon om at det er «klart uønsket i det norske samfunnet med en utvikling i retning av parallelle rettssamfunn, der ulike grupper basert på kultur/etnisitet eller religion, blir selvstyrte enklaver med egne rettssystemer.», og mener utvalget bidrar med flere gode vurderinger og anbefalinger. Kirkerådet viser for øvrig til Mellomkirkelig råd sitt høringssvar på NOU 2011: 14 Bedre integrering, som omhandler noen av disse spørsmålene.

Kap. 13: Plagg og symboler

Kirkerådet ønsker som utvalget å støtte opp om den generelle adgangen til å bruke religiøse symboler og plagg både i det private arbeidslivet og som offentlig ansatt. Dette er en naturlig side ved et religions- og livssynsåpent samfunn. Symboler og plagg som kors, hijab, turban, kippa etc, er noe alle innbyggere bør akseptere i det offentlige rom, også i møte med offentlige ansatte eller i kontakt med det private næringslivet. Kirkerådet støtter også utvalget i at unntaksbestemmelser bør være forankret i godt dokumenterbare *praktiske* hensyn som er nødvendige, slik det bl.a. praktiseres i Forsvarets uniformsregelement (bl.a. sikkerhet, funksjonalitet og helse) og overfor heldekkende hodeplagg i f.eks. klasserom hvor det vil være behov for identifikasjon og kommunikasjon.

Symbolers prinsipielle åpenhet tilsier at det er vanskelig å begrunne evt forbud eller unntak ut fra symbolverdi. Det ville i så fall være mest nærliggende overfor svært spesifikke symboler som av mange blir tolket som svært krenkende, f.eks. et svastika.

Når det gjelder spørsmålet hvorvidt unntaksbestemmelser bør gjelde *særskilte* deler av det offentlige rom, som politi og domstol, ser Kirkerådet at det finnes gode argumenter både for og imot, og ulike høringsinstanser i Den norske kirke konkluderer ulikt i dette spørsmålet. På den ene siden står kravet til mest mulig upartisk framtoning for politi og domstol, et krav som vil være svært tungt gitt disse institusjonenes makt- og avgjørelsesmyndighet. På den andre siden er det ikke klart hvorvidt politiet eller domstol faktisk ville oppfattes som mindre nøytrale eller upartiske ved å tillate bruk av religiøse hodeplagg. Utvalget viser selv til at det mangler dokumentasjon om dette. Kirkerådet vil påpeke viktigheten av at folk har tillit til politi og domstol, men kan ikke se at religions- eller livssynsmessig tilhørighet på generelt grunnlag er en habilitetsvekkende faktor. Det kan imidlertid tenkes saker hvor dette er habilitetsvekkende i en rettsak, f.eks. i rettsaken om KRL eller mulige familierettslige spørsmål, men at man i slike saker har mekanismer for å fremme habilitetsinnsigelser, jf. Domstolloven §8. Kirkerådet vil også peke på behovet for å rekruttere fra alle deler av befolkningen til også politi og domstol. Det er ikke bare et integreringspolitisk anliggende, men også et anliggende om institusjonenes tillit og legitimitet i hele befolkningen. Kirkerådet viser i denne sammenhengen også til Kirkemøtets generelle kommentar fra del 1:

Komiteen mener at et livssynsåpent samfunn med en aktiv støttende tros- og livssynspolitik bør tilsi at myndighetene i en del sammenhenger bør gå *lengre* i å stimulere og legge forholdene aktivt til rette for *minoriteters* tros- og livssynsutøvelse enn det myndighetene strengt tatt er rettslig forpliktet på. Begrunnelsen for dette er både å unngå indirekte diskriminering samt pragmatisk å stimulere til økt inkludering og deltakelse,

Kirkerådet viser til at både Likestillings- og diskrimineringsombudet og en enstemmig Likestilling og diskrimineringsnemnd begge har konkludert med at politiets uniformsreglement er i strid med diskrimineringsloven og likestillingsloven. Kirkerådet mener disse konklusjonene må tillegges betydelig vekt i den videre politiske vurderingen av disse spørsmålene. For øvrig vises det til Mellomkirkelig råds høringssvar av 31.12.2009 til Domstoladministrasjonen vedrørende bruk av religiøst og politisk betingede plagg og symboler i domstolene.

Kap. 14: Livssynsåpne seremonirom

Kirkerådet erkjenner at noen av tros- og livssynssamfunnene i Norge i dag ikke alle steder eier egne seremonibygger eller har tilgang til verdige lokaler for livsfaseritemarkeringer. Særlig gjelder dette i forbindelse med gravferd. Kirkerådet ser også at medlemsantallet i små tros- og livssynssamfunn gjør det vanskelig å investere i egne bygger, til tross for at finansiering av kirkebygger til Den norske kirke inngår i beregningsgrunnlaget. Kirkerådet støtter derfor utvalget i at «det bør etableres livssynsåpne seremonirom i et større og mer landsdekkende omfang enn det hittil har vært gjort.» Ifølge kirkeforliket er dette et kommunalt ansvar, og Kirkerådet støtter utvalget i at det kan etableres prøveordninger med statlig støtte, og på bakgrunn av en behovsprøving ut fra kommunal kontekst.

Kirkerådet viser også til at det allerede finnes en del livssynsåpne seremonirom, hvor symboler o.l. kan tas i bruk, alt etter hvilket tros- eller livssynssamfunn den aktuelle seremonien holdes av. Slike seremonirom finnes i form av egne bygninger eller rom knyttet til en del gravlunder, sykehus, flyplasser mm.

Kirkerådet vil imidlertid understreke at slike livssynsåpne rom ikke vil være egnet for Den norske kirke med tanke på ordinær gudstjenestefeiring. For Den norske kirke, og mange andre kirkesamfunn, vil det være naturlig å bruke vigslate kirkerom til gudstjenestefeiring. Kirkerådet vil derfor påpeke at behovet for livssynsåpne seremonirom ikke må erstatte kommunenes lovfestede plikt til å bygge kirker. Det må derfor sikres egne økonomiske tilskudd til livssynsåpne seremonirom. Det synes å være en tendens til å kombinere disse to ulike hensynene. Ut fra Regelverk for kirkebygger er ikke en kirke et livssynsnøytralt eller livssynsåpent bygger.

Kap. 15: Tros- og livssynstjeneste i offentlige institusjoner

Generelle kommentarer:

Som en overordnet tilnærming til dette kapitlet, viser Kirkerådet til vedtaket fra Kirkemøtet gjengitt i del 1:

Det er viktig at offentlige myndigheter viderefører en aktivt støttende tros- og livssynspolitik som i større grad enn i dag må likebehandle ulike tros- og livssynssamfunn. Kirkemøtet understreker at for å få en større grad av likebehandling i et tros- og livssynsåpent samfunn, bør politikken i hovedsak legge vekt på å lage rammevilkår som tilrettelegger for *utviding* av religions- og livssynsnærver på ulike samfunnsområder. Et tros- og livssynsåpent samfunn bygges best ved at gjeldende ordninger og tros- og livssynsmessig tilstedeværelse i større grad *utvides* til å inkludere et mangfold av tros- og livssynsaktører, og ikke ved å *redusere* nærværet til Den norske kirke.

Kirkerådet slutter seg til utvalgets flertall som fastholder at det skal være institusjonenes ansvar å sørge for den nødvendige religions- og livssynsbetjeningen i samarbeid med tros- og livssynssamfunnene. Kirkerådet støtter ikke utvalgets mindretall som går inn

for at lokale tros- og livssynssamfunn alene har ansvaret og kompetansen for å betjene de offentlige institusjonene.

Kirkerådet påpeker at for å få en bredere og mer representativ religions- og livssynsbetjening i de ulike institusjonene, må det opprettes nye heltids- og deltidsstillinger. For enkelte minoriteter, gitt stedets kontekst, vil det sannsynligvis være tilstrekkelig å organisere honorert betjening ved tilkalling. Kirkerådet er svært kritisk til utvalgets forslag om å øke bredden i religions- og livssynsbetjeningen ved enkelte steder å omgjøre noen av prestestillingene. Selv om medlemmer i Den norske kirke prosentvis har gått ned i befolkningen som følge av befolkningsvekst, er selve medlemsantallet stabilt. Dette tilsier at behovet for betjening av kirkemedlemmer også er stabilt, og at denne tjenesten ikke må reduseres. Prinsippene om likebehandling og en aktivt støttende politikk bør tilsi at dagens ordninger utvides til å inkludere flere, ikke ved å redusere Den norske kirkes nærvær.

Kirkerådet vil også påpeke at religions- og livssynsbetjeningen ikke er kvalifisert utelukkende i kraft av sin religions- og livssynstilhørighet. En utviding av bredden i religions og livssynsbetjeningen i offentlige institusjoner krever at kvalitet og kompetanse sikres i rekrutteringen til slike nye stillinger, slik det har vært sikret i rekrutteringen til institusjonsprestetjenesten.

15.3 Kriminalomsorgen

Kirkerådet støtter utvalgets flertall i å fortsette fast religiøs betjening, men at denne tjenesten må utvides. Kirkerådet mener til forskjell fra utvalget at denne utvidelsen ikke må gå på bekostning av dagens fengselspreststillinger.

15.4 Forsvaret

Det vises til mer utfyllende kommentarer om religion og Forsvaret under pk. 11.3. Det er et viktig prinsipp for Kirkerådet at alle som gjør tjeneste i Forsvaret skal ha rett på god tros- og livssynsbetjening. Kirkerådet er derfor enig i at den tros- og livssynsmessige betjeningen i Forsvaret må utvides, og at flere personer fra andre tros- og livssynssamfunn må ansettes i organisasjonen.

15.5, 15.6 Offentlige sykehus og andre helse og omsorgstjenester

Kirkerådet er enig med utvalget i at det bør være et mål å få etablert en tros- og livssynstjeneste ved sykehusene som består av medarbeidere med forskjellig religiøs og livssynsmessig bakgrunn, som samarbeider om tros- og livssynsbetjeningen, inkludert samtaletilbudet. Denne betjeningen bør så langt det lar seg gjøre, og i rimelig grad, representere bredden i stedets befolkning og dermed svare til behovet ved det aktuelle sykehuset. Kirkerådet er enig med utvalget i at fordi majoriteten av den norske befolkningen er medlem i Den norske kirke, vil de fleste ansatte i tros- og livssynstjenesten fortsatt ha tilknytning til denne kirken.

Kirkerådet ser det som naturlig at sykehusprestetjenesten på dette grunnlag utvikles. Kirkerådet understreker at en utviding til et bredere tilbud kan organiseres på ulike måter, og viser til Oslo universitetssykehus sin høringsuttalelse hvor det argumenteres for at organiseringen av denne utvidede tjenesten «bør være opp til det enkelte sykehus, med utgangspunkt i lokale behov og forutsetninger.» Kirkerådet understreker også at en utvidelse ikke må gå på bekostning av dagens prestestillinger. Det må skje en reell økning i stillinger som gjenspeiler befolkningssammensetningen.

Utvalget har, i tråd med sitt mandat, uttalt seg om kun én av flere viktige sider ved sykehusprestetjenesten, nemlig religion og livssyn. Dagens sykehusprestetjeneste

omfatter mye mer enn religiøs betjening og sjelesorg. Tjenesten omfatter bl.a. også undervisning, veiledning, tverrfaglig samarbeid og samtaler med pasienter, pårørende og ansatte. Den bidrar med faglig refleksjon omkring temaer som etikk, eksistensielle kriser, sorg, mellommenneskelig kommunikasjon, livstolkning, identitet og mestring på en måte som andre faggrupper ved sykehuset ikke gjør. Kirkerådet merker seg utvalgets anerkjennelse av kompetansen som er bygd opp i sykehusprestetjenesten, og understreker viktigheten av å bevare denne kompetansen når tjenesten utvikles. Ved ansettelser av mennesker fra andre tros- og livssynssamfunn må det stilles krav om egnethet, faglighet og kompetanse som gjør at den samlede kompetansen i en framtidig religions- og livssynstjeneste kan bevares og utvikles.

15.7 Utdanningsinstitusjoner

Kirkerådet støtter utvalget i at det offentlige må være fleksibelt og tilrettelegge for religions- og livssynsbetjening ved universiteter og høyskoler, bl.a. ved å tilby åpne og tilgjengelige rom for bønn/stillhet.

Når det gjelder grunnskolen støtter Kirkerådet utvalget i at skoleledelsen bør vise en romslighet og tillate elev-initierte religiøse aktiviteter i friminuttene så langt dette ikke går på bekostning av undervisning, ro og orden.

15.8 Kriseberedskap og dødsbudskap

Det er en godt innarbeidet rutine at prester i Den norske kirke går med dødsbudskap på vegne av politiet. Den norske kirke er landsdekkende og har et system som gjør at det alltid er en prest på vakt som kan rykke ut. Det er få klager på at prester har gjort en dårlig jobb med dette. De er skolert til det, og opparbeider seg en stor grad av erfaringskompetanse på feltet. Kirkerådet ser behovet for at dødsbudskap overbringes av kompetent og passende personell, og er glad for at Den norske kirke tar et samfunnsansvar på dette området.

Samtidig ser også Kirkerådet at likebehandlingsprinsippet kan tale mot ordningen. Det kan være krevende også for prester å gå med dødsbudskap til mennesker som ikke er medlem i et kirkesamfunn. Det ideelle hadde vært om politiet kunne tilkalt ulikt tros- eller livssynspersonell ut fra pårørendes tros- eller livssynsmessige tilhørighet.

Kirkerådet stiller seg undrende til forslaget om å avvikle ordningen så lenge den fungerer så godt som den gjør. Samtidig understreker Kirkerådet at det bør jobbes mer fra det offentlige for å sikre god tilgang til annen religions- og livssynsbetjening for medlemmer utenfor Den norske kirke. En styrking av samarbeidet mellom politiet og andre tros- og livssynssamfunn vil være naturlig i denne sammenhengen. Kirkerådet mener at dersom dagens ordning avvikles, må det sørges for skoling av politiet eller helsetjenesten til å utføre denne tjenesten, og også stilles ressurser til rådighet da det vil være ressurskrevende å bygge ut en ny landsdekkende, døgkontinuerlig og kompetent vaktordning.

Den som får et uventet dødsbudskap, opplever antagelig et av sitt livs vanskeligste og vondeste øyeblikk. Vedkommende er også i risikosituasjon med tanke på helse og livsmestring. Kirkerådet vil understreke viktigheten av at samfunnet legger til rette for at overbringning av dødsbudskap gjøres på best mulig måte. Dersom man velger at prester i Den norske kirke ikke lenger skal gjøre dette, må gode, kompetente og bærekraftige systemer være på plass *før* man avslutter avtalen med Den norske kirke - for de berørte menneskenes skyld.

Den norske kirkes bidrag ved kriser og katastrofer er også et uttrykk for at Den norske kirke ønsker å bidra til samfunnet som en diakonal, tjenende og åpen folkekirke. Den norske kirke sine representanter i dette arbeidet har instruksfestet at de skal ha god kjennskap til andre religioner og livssynssamfunn, at de skal kunne bistå politiet med å tilkalle representanter fra aktuelle livssynssamfunn ved behov for rådgivning hos politiet, og at de skal være behjelpelige med å tilkalle slike ressurspersoner til pårørende/evakuertesenter ved behov. Det kirkelige personell oppfordres også til å knytte kontakter og bygge nettverk som en del av beredskapsarbeidet, slik at det ved et akutt behov skal være enkelt å kontakte/kalle inn rette vedkommende.

Tverrfagligheten ved pårørende-/evakuertesenter er av stor betydning for tilbudet til de berørte. Den norske kirkes representanter bistår helsevesenet og bidrar med kompetanse og tilstedeværelse som styrker den helhetlige tjenesten. I noen tilfeller, og da utenfor felles oppholdsrom på et senter, vil det være aktuelt med bønn og rituelle handlinger. Prest og diakon bærer rundsnipp på slike sentre, noe som gjør dem lett identifiserbare og lette å unngå for dem som ønsker det. Personellet Den norske kirke bruker i dette arbeidet, prester og diakoner, vil ha grunnutdanning samt en videreutdanning på dette feltet.

Kirkerådet støtter derfor ikke utvalgets forslag om å avvikle ordningen og bringe inn representanter for tros- og livssynssamfunnene kun etter konkret behov. Dagens tverrfaglige tilbud vil da miste viktig kompetanse og kontinuitet, noe som vil gå ut over et stort flertall av pårørende/evakuerte. Kirkerådet mener ordningen med kriseberedskap i et religions- og livssynsåpent samfunn heller må utvides, slik at man på steder med rimelig grad av religions- og livssynsmessig pluralisme arbeider systematisk for å bygge opp kompetanse hos flere religions- og livssynsrepresentanter med tanke på inkludering i ordningen.

Asylmottak

Kirkerådet savner at utvalget ikke har drøftet spørsmål knyttet til tros- og livssynsbetjening ved asylmottak. Asylsøkere i mottak har som alle andre mennesker rett på religions- og livssynsfrihet. Kirkerådet etterlyser en prinsipiell drøfting av asylsøkeres rett til å få utøvet sin religion individuelt og kollektivt i mottak, og deres rett som sårbar gruppe til å bli vernet fra visse former for religiøs påvirkning. Kirkerådet viser i denne sammenheng til fellesuttalelsen fra Mellomkirkelig råd og Islamsk Råd Norge om religions- og livssynsfrihet ved asylmottak.

Kap. 16: Helligdagsregler og annen fri til utøvelse av tro og livssyn

Utvalget mener dagens ordning med rett til fri i inntil to dager for å overholde egne helligdager er en tilpasning som ivaretar en rimelig avveining av ulike hensyn. Utvalget går inn for å beholde dagens ordning, og lovforankre den i Opplæringsloven og Arbeidsmiljøloven.

Utvalget synes å begrunne dette med tradisjonsargumenter, og tillegger ikke likebehandlingsprinsippet særlig vekt i dette spørsmålet. Kirkerådet stiller seg undrende til utvalgets selektive vektlegging av likebehandlingsprinsippet. Det vektlegger f.eks. likebehandling mye tyngre i en del andre saker som reelt synes å være mindre viktige for mange tros- og livssynsminoriteter. Kirkerådet erfarer gjennom sine dialoger med ulike tros- og livssynssamfunn at mer fleksible ordninger om fri under religiøse høytider, er noe som nettopp betyr mye for mange minoriteter. Dagens ordning er etter Kirkerådets mening en reell begrensning av religionsutøvelsen til mennesker tilhørende

alle andre religioner enn kristendommen. Kirkerådet deler derfor ikke utvalgets konklusjon, og vil heller argumentere for å utvide dagens ordning med noen dager. Det vil ikke innebære en stor belastning, hverken for samfunnet eller den enkelte arbeidsgiver, idet arbeidsgiver kan kreve at tiden blir innarbeidet uten overtidkompensasjon e.l. Av lovforarbeidene da 2-dagersregelen ble innført, fremgår det at heller ikke dette ble antatt å være noen kostbar ordning.

Utvalget anbefaler også at studenters rett til tilsvarende fri, bør tas inn i Lov om høyskoler og universiteter. Utvalget mener denne retten bør følges av en frist på 14 dager for å varsle behov for fri i fht eksamen og undervisning. Kirkerådet tar ikke stilling til hvorvidt 14 dager er en for kort frist eller ikke, men mener at antallet fleksible dager ved universiteter og høyskoler bør utvides, på samme måte som i arbeidslivet. Universitets- og høyskoleåret er lagt opp etter den kristne kalenderen, og eksamener o.l. kan komme i konflikt med minoriteters religiøse høytider og feiringer. Kirkerådet mener at statlige virksomheter, som universiteter og høyskoler, har et betydelig samfunnsansvar for å tilrettelegge for og vise at ulik tros- eller livssynsmessig bakgrunn ikke har noen betydning for deltakelse og integrasjon i disse institusjonene. Bedre tilrettelegging for studenter fra minoritetsreligioner vil være et kvalitetsstempel i et religions- og livssynsåpent samfunn. Mer fleksible ordninger synes også å være en relativt liten utfordring da den vil gjelde forholdsvis få studenter. Og dersom antallet studenter som søker om endring av dato øker, viser det bare at ordningen er viktig.

Kap. 17: Offentligrettslige funksjoner – tros- og livssynssamfunnenes vigselfmyndighet

Kirkerådet merker seg utvalgets drøftinger om vigselfrett og tros- og livssynssamfunnenes offentligrettslige rolle. I Den norske kirke, og med begrunnelser i luthersk teologi, lever ulike syn på kirkens vigselfrett. Kirkerådet anerkjenner begge syn, men vil i denne sammenhengen støtte utvalgets mindretall som går inn for å beholde dagens ordning. Den norske kirke vier med glede mennesker så lenge den har denne myndigheten, og vielser er et viktig møtepunkt mellom folkekirken og dens medlemmer. Dagens ordning hvor tros- og livssynssamfunn har vigselfmyndighet, i tillegg til det offentlige selv, fungerer godt, og bidrar både til størst mulig valgfrihet blant borgerne, men også en ansvarliggjøring av tros- og livssynssamfunnene overfor staten. En avvikling av ordningen synes dessuten å være lite hensiktsmessig da en endring vil være kostbar, kreve flere offentlige stillinger og skape mer byråkrati.

Kirkerådet vil imidlertid påpeke at dersom staten innfører obligatorisk sivil vigself, bør denne være så lite seremoniell som mulig, slik at ikke staten opptrer som et nytt tros- eller livssynssamfunn. Kirkerådet er derfor ikke enig med utvalgets flertall som vektlegger at en ny sivil ekteskapsgåelse skal skje på en rituell måte. Ut fra utvalgets premisser om at vigself primært har en offentligrettslig betydning, burde en eventuell obligatorisk, sivil ekteskapsinngåelse skje på en så enkel måte som mulig (utfylling av skjema mm.).

Kap. 18: Gravferd

Spørsmålet om hvem som bør ha ansvaret for gravferdsforvaltningen har vært drøftet i en rekke utredninger og vært gjenstand for flere høringer i løpet av de siste 30 årene. De fleste utredninger har konkludert med kommunalt ansvar for driften, men dette har ikke fått politisk gjennomslag. Kirkeforliket i 2008 og endringene i gravferdsloven i 2011 bekreftet imidlertid at det offentlige gravferdsansvaret fortsatt skal ligge hos kirkelig

fellesråd. Kirkerådet mener det er lite hensiktsmessig å endre gjeldende gravferdsforvaltning så kort tid etter disse politiske bestemmelsene.

Kirkemøtet i 2006 behandlet NOU 2006: 2 Staten og Den norske kirke. Flertallet i Kirkemøtet, 67 mot 15 stemmer, gikk inn for at kirkelig fellelråd bør ha ansvaret for gravferdsforvaltningen (KM 8/06). Kirkelige organer har pekt på mange forhold og faktorer som understreker at gravferdsforvaltningen fortsatt i hovedsak bør ligge hos fellelrådene, bl.a. at gravlundene ofte fremtrer i nær sammenheng og omkranser kirkebygget, den brede kompetansen på drift som er opparbeidet i de kirkelige fellelrådene, og den store graden av brukertilfredshet.

Kirkemøtet har vurdert det som verdifullt at de som ivaretar gravferdsforvaltningen har kjennskap til og innsikt i den betydningen religion har for svært mange i en gravferdssituasjon. Kirkerådet mener at utvalget i for stor grad vektlegger gravferdsordningen som en praktisk-administrativ og nøytral oppgave. For mange mennesker er ikke kirkegårdene nøytrale steder, men et sted hvor de døde ligger i påvente av en framtid. Når 90% av befolkningen velger kirkelig gravferd og mange av de resterende velger en annen religiøs gravferd, er det viktig at dette blir ivaretatt på en god måte. Også svært mange kommuner gir uttrykk for at fellelrådene fungerer svært godt og har mye kompetanse på dette området.

Kirkerådet ser at ordningen prinsipielt sett kan diskuteres, men mener at utvalget ikke presenterer tunge nok argumenter for å forandre en ordning som fungerer godt. Kirkerådet mener på prinsipielt grunnlag at det strengt tatt ikke er noe i veien for at det offentlige kan sette ut en oppgave som gravferdsforvaltning til ett (eller flere) tros- eller livssynssamfunn dersom det foreligger gode og saklige grunner for det (f.eks. kompetanse, beliggenhet, omfang, størrelse, stor grad av brukertilfredshet), slik tilfellet er i dag Kirkelig fellelråd. Kirkerådet er uenig med utvalget i at tros- eller livssynsmessig forankring i gravferdsforvaltningen i seg selv er et hinder i møte med tros- og livssynsmangfoldet. Det vesentlige bør være tjenestens kvalitet, og at alle innbyggere får et tilbud om en god og verdig gravferd i tråd med tradisjonene fra ens egen religion eller livssyn. Kirkerådet er glad for at dagens gravferdslov har strenge reguleringer om religions- og livssynsrelateret hensyn, slik at alle mennesker, uavhengig religion og livssyn, skal føle seg verdig og respektfullt ivaretatt i forbindelse med gravferd.

Kirkerådet viser dessuten til Gravferdsloven § 23 om at «Etter avtale mellom kirkelig fellelråd og kommunen, kan det ansvar og den myndighet som i loven her er lagt til kirkelig fellelråd, med departementets godkjenning overføres til kommunen.» Dagens lovgivning gir fleksibilitet og valgfrihet i forvaltnings- og driftsformene for gravplassene. Kirkerådet mener at denne fleksibiliteten er viktig da det enkelte steder kan være gode grunner for å legge ansvaret for forvaltningen til kommunen.

Kirkerådet savner i høringen en grundigere drøfting av eiendomsspørsmål knyttet til gravlundene.

Kap. 19: Barns interesser og rettigheter:

19.3 Om barns rett til å bestemme selv i tros- og livssynsspørsmål

Kirkerådet viser til at internasjonale menneskerettigheter verner om religions- og livssynsfriheten som en individuell rettighet for alle mennesker, uansett alder. Dette er en sentral menneskerettighet som må ivaretas både for barn og voksne. Flere av

anbefalingene i utredningen har som mål å beskytte barn mot uønsket religiøs påvirkning, noe Kirkerådet mener er viktig. Barns religions- og livssynsfrihet ivaretas også gjennom å sikre barn rett til å utøve tro og religion. Den positive betydningen av religion og livssyn som ressurs for barn og unge bør etter Kirkerådets mening løftes tydeligere frem som verdi for samfunnet og den enkelte. Både paragraf 2 i Erklæring om barnets rettigheter og paragraf 27 i Barnekonvensjonen legger vekt på at barn skal gis vilkår for en helhetlig utvikling som også omfatter åndelig utvikling.

Spørsmål som dreier seg om å finne balanse mellom hensynet til barnets beste, barnets egen religions- og livssynsfrihet og foreldreretten kan være kompliserte. Det kan være vanskelig for mange foreldre å foreta trygge vurderinger her, og slike typer spørsmål bør derfor også bli rettet mot ulike arenaer som f.eks. skole, barnehage og trossamfunn. Kirkerådet ser det som verdifullt at utredningen bidrar til å gi disse spørsmålene oppmerksomhet.

Spørsmålet om barns rett til å ta bestemmelser i tros- og livssynsspørsmål dreier seg om forholdet mellom foreldrerett og barnerett. Kirkerådet mener utredningen er god når den fremstiller at foreldreretten begrenses 1) i tid, til barnet er i stand til å ta egne bestemmelser, og 2) i forhold til barnets beste der barnet har status som meningsberettiget parallelt med at foreldreretten gjelder. Det første prinsippet er regulert gjennom aldersgrenser. Utvalgets argumenter for å fastlegge en 12-årsgrense for samtykke i tillegg til 15-årsregelen kan begrunnes i det første perspektivet. De to grensene ivaretar barnets prinsipielle ansvarsfrihet sammen med barnets prinsipielle religionsfrihet. Det er her godt samsvar med de erfaringer kirken har fra arbeid med barn, med en økende selvstendighet hos barna sammen med en økende forståelse for hva religiøs tro kan være. Kirkerådet vil likevel vise til at barn mellom 12 og 15 år i dag skal høres, og på denne måten gis medbestemmelse. Kirkerådet mener at barnets rett til å bli hørt ivaretas godt nok av denne ordningen, og støtter ikke at det innføres en ny 12-årsgrense for samtykke.

Samtidig ivaretar utvalget viktige synspunkter i det andre perspektivet: Ingen barn, uansett alder, skal tvinges inn i en religiøs sammenheng mot sin vilje. Her er det imidlertid stor forskjell på et barns grunnlag for å ta bestemmelser i ulike alder. Spørsmålet kan derfor ikke bare være et juridisk spørsmål, men må også være et moralsk og pedagogisk spørsmål.

19.4.2.1 Nærmere om RLE-faget

Kirkerådet støtter utvalgets vektlegging av skolens RLE-fag som en viktig møteplass for elever med ulik bakgrunn, og viktigheten av at faget bidrar til forståelse, respekt og evne til dialog mellom mennesker med ulik oppfatning i religions- og livssynsspørsmål. Kirkerådet mener at danning og læring også handler om å lære *av* religioner og livssyn, og ikke bare *om* dem, og at dette er et sentralt aspekt ved faget. Behovet for lærere med tilstrekkelig faglig bakgrunn for å håndtere religions- og livssynsrelaterte spørsmål understrekes av utvalget. Kirkerådet ser det derfor som svært uheldig at RLE-faget er tatt ut som obligatorisk fag av dagens lærerutdanning.

Kirkerådet støtter utvalgets forslag om FNs barnekomite sin anbefaling om «å gjennomføre en undersøkelse for å klarlegge i hvilken grad målene med det reviderte RLE-faget blir nådd, og hva slags støtte lærerne har behov for, for å realisere målsettingene med dette faget på en tilfredsstillende måte».

Kirkerådet vil i denne sammenhengen også påpeke at faget Religion og etikk er et fellesfag kun på de studieforbereende programmer i videregående skole, og ikke i de

yrkessfaglige programmene. I et samfunn som i økende grad preges av kulturell og religiøs pluralisme, er det svært uheldig at en betydelig del av norske ungdommer ikke får opplæring om religion eller livssyn i den offentlige skolen ut over grunnskolen.

19.4.2.3 Om skolegudstjenester

I likhet med skolen, er Den norske kirke en samfunnsinstitusjon som er til stede i alle norske lokalsamfunn. Kirken er kultur- og tradisjonsbærer og en levende kultur- og dannelsesinstitusjon. Kirkerådet mener skolen både kan og bør benytte seg av Den norske kirke som pedagogisk ressurs.

Det er lang tradisjon for at elever i den offentlige skolen deltar i skolegudstjenester i regi av Den norske kirke. Det er historiske grunner til at det er slik, og Kirkerådet støtter utvalgets flertall, som tilrår at dette fortsatt skal være mulig. Kirkerådet mener skoleledere og lærere bør få beholde muligheten til selv å utøve faglig skjønn i møte med kirkens ulike tilbud. Også andre religioner og livssynsamfunn må kunne få invitere skoleelever til å delta ved for eksempel markeringer av høytider eller andre arrangement. Deltakelse ved og kjennskap til andre høytider og religiøse feiringer er også en viktig del av dannelsen og kunnskapen elever bør tilegne seg i det nye pluralistiske og religions- og livssynsåpne Norge.

Den norske enhetsskolen vokste ut av kirkens kristendomsundervisning, og denne hørte uløselig sammen med kirkens gudstjenesteliv. Kirkens gudstjenesteliv slik det utfoldes i norske kirker i dag, står i kontinuitet med 1000 års tro og fromhetsliv i Norge og i en mye eldre felleseuropeisk og verdensvid lærdomstradisjon. Historisk og kulturell kompetanse er viktig i opplæringen av de unge. Kirkerådet mener derfor at norske elever bør få anledning til å bli kjent med og erfare kontinuiteten i historien så vel som resultatet av bruddene.

Den norske kirke legger til rette for ulik grad av deltakelse når skoleelever kommer til kirken. Alle er velkomne til kirkens gudstjenester. Kirkerådet sier seg imidlertid enig med utvalgets mindretall som påpeker at en gudstjeneste er en kirkelig, religiøs handling. Det må derfor være en selvsagt rett for foreldre å be barna fritatt fra deltakelse i gudstjeneste. Større barn må høres og religiøst myndige elever må selv kunne be seg fritatt.

I rundskriv fra 2009 presiserte Utdanningsdirektoratet på hvilket grunnlag skolene kan delta på gudstjenester. Kirkerådet mener avklaringen var ryddig. Det var viktig å skape forståelse for at skolegudstjenester ikke kan gis karakter av semesteravslutning. Informasjonsplikt, fritaksrett og kravet til gode alternative tilbud ble fastholdt på en tydelig måte. Rundskrivet ga lærere og skoleledere rammer de kunne utfolde sitt pedagogiske skjønn innenfor.

19.5.2 Omskjæring av guttebarn

Kirkerådet viser til Mellomkirkelig råd og Samarbeidsrådet for tros- og livssynsamfunn sine høringsuttalelser til Helse- og omsorgsdepartementets forslag om ikke å forby, men regulere rituell omskjæring av guttebarn på ansvarlig vis i Norge. Omskjæring av guttebarn anses ikke å være i strid med EMK eller Barnekonvensjonen, mens et forbud muligens vil kunne stride mot religions- og livssynsfriheten. Kirkerådet mener religions- og livssynsfriheten veier tungt i denne saken, og støtter utvalgets flertall i at det ikke skal innføres forbud mot omskjæring av guttebarn i Norge, da dette i praksis ville vært en utestengelse av jøder og muslimer fra det norske samfunn.

19.6 Ratifisering av tilleggsprotokoll til FNs barnekonvensjon

Kirkerådets støtter utvalgets anbefaling om å signere og ratifisere tilleggsprotokollen til FNs barnekonvensjon som gir barn mulighet til å klage inn brudd på Barnekonvensjonen. Dette bidrar til å styrke barns selvstendige rett til religions- og livssynsfrihet og til å støtte opp under arbeidet med å sikre barn rettigheter i andre deler av verden.

Kap. 20: Religionsfrihet vs andre rettigheter

20.3 Reservasjonsrett i arbeidsforhold.

Kirkerådet støtter utvalgets mindretall som vektlegger «verdien av at også helsetjenestens førstelinje er åpen for personer med ulike syn på spørsmål som er viktige ut fra deres dypeste overbevisning når det gjelder spørsmål knyttet opp mot liv og død.» Mindretallet viser til at reservasjonsretten ved henvisning til abort, ikke har medført vesentlige problemer. Kirkerådet støtter mindretallets konklusjon om at «[d]et bør være mulig for fastleger å reservere seg mot å henvise til abort», og viser samtidig til at det må være et offentlig ansvar at det på steder hvor fastleger reserverer seg, også må finnes leger som ikke gjør det. Det bør kunne lages ordninger for helsepersonells reservasjonsrett som lar seg kombinere med at befolkningens lovbestemte rettigheter ivaretas. Det er i Norge en lang tradisjon for å respektere den personlige overbevisning i slike verdiladede spørsmål.

20.5 Ansettelse i tros- og livssynssamfunn.

Kirkerådet er enig med utvalget i at dagens arbeidsmiljølov balanserer diskrimineringsvernet ved ansettelse opp mot religions- og livssynsfriheten på en måte som ivaretar tros- og livssynssamfunnenes rett til selv å definere sentrale deler av deres virksomhet. Kravene om forholdsmessighet og saklighet er rimelige krav å stille også til tros- og livssynssamfunn, og ivaretar etter Kirkerådets oppfatning det behovet tros- og livssynssamfunnene har for å kunne ansette medarbeidere som kan arbeide i tråd med verdigrunnlaget til tros- eller livssynssamfunnet der dette kreves i forhold til stilingens art og arbeidsoppgaver. For øvrig vises det til Kirkerådets høringsuttalelser til NOU 2008: 1 Kvinner og homofile i trossamfunn og NOU 2009: 14 Et helhetlig diskrimineringsvern.

20.6 Oppholdstillatelse for religiøse lærere og ledere

Kirkerådet mener at det ikke er gode nok argumenter i dagens utlendingsregelverk for at utdanningskravet til religiøse ledere (mastergrad) skal være større enn utdanningskravet til andre faglærte arbeidsinnvandrere (videregående). Kirkerådet støtter derfor utvalget i at utdanningskravet til religiøse ledere og lærere må likebehandles med utdanningskravet til andre faglærte grupper. Kirkerådet mener på prinsipielt grunnlag at det bør være det aktuelle tros- eller livssynssamfunnet i Norge som får definere hva slags utdanningskrav som må gjelde for sine ledere og lærere. Kirkerådet støtter utvalget i at det i større grad enn i dag i utlendingsforvaltningen må tas hensyn til variasjoner i hvordan religiøse lederes og læreres utdanning og opplæring foregår. Kirkerådet viser til Norges kristne råd, Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn og Kirkerådet/Mellomkirkelig råd sitt engasjement for å gjøre det lettere for tros- og livssynssamfunn i Norge til å importere og ansette religiøse lærere og ledere fra utlandet. For mange minoritetsreligioner i Norges kristne råd og STL er dette et viktig anliggende.

20.7 Slakting av dyr uten bedøvelse

I spørsmålet om slakting av dyr uten bedøvelse erkjenner Kirkerådet at tunge argumenter om dyrevelferd står mot argumenter om religionsfrihet og verdien av et inkluderende og ikke-diskriminerende samfunn. Kirkerådet er enig i dagens generelle påbud om bedøvelse før slakt, men mener ut fra en helhetsvurdering at det bør innføres et spesifikt unntak for rituelt basert slakt for å imøtekomme matforskrifter til religiøse minoriteter, i denne sammenhengen særlig jøder. Det er viktig for Kirkerådet at det norske samfunnet er et reelt religions- og livssynsåpent samfunn hvor norske jøder og muslimer føler seg som likeverdige borgere, og hvor disse borgerne har like god tilgang til ferskt kjøtt som andre borgere. EU-parlamentet foreslo i 2009 at alle land i EU måtte gi unntak fra de generelle slaktereglene knyttet til rituell slakting nettopp for å sette en europeisk standard og imøtekomme jødernes og muslimers spiseforskrifter. Kirkerådet mener det er bekymringsfullt at påbudet om bedøvelse, som interessant nok ble innført i norsk lov i 1930, i praksis har vært et forbud mot kosherslakt, mens man har gitt unntaksbestemmelser for, eller omdefinert spørsmål knyttet til, jakt og samiske, tradisjonelle slaktemetoder.

Kirkerådet stiller seg undrende til utvalgets pragmatiske argumentasjon, og etterlyser en grundigere prinsipiell vurdering. Det er vanskelig å forstå at utvalget er imot rituell slakt i Norge samtidig som det synes det er relativt uproblematisk at kjøtt slaktet på den måten det er imot blir importert til Norge. Kirkerådet mener at det er viktig at lovverket søker å ivareta best mulig dyrevelferd, men mener at det finnes andre og viktigere områder av slakteri- og dyreholdsbransjen som bør reguleres strengere for å ivareta bedre dyrevelferd i et større omfang enn å nekte unntak for rituell slakt uten bedøvelse. Kirkerådet støtter derfor ikke utvalgets konklusjon om å videreføre dagens praksis, og mener at det ikke i tilstrekkelig grad har tatt hensyn til religionsfriheten og ikke-diskrimineringsprinsippet.

Kap. 21: Konfliktløsning på tros- og livssynsfeltet – prinsipper og dialog

Kirkerådet er glad for utvalgets gode drøftinger av den etablerte religions- og livssynsdialogen i Norge, og de ulike forslagene for å styrke denne dialogen. Kirkerådet er gjennom Mellomkirkelig råd for Den norske kirke sterkt engasjert i etablerte religions- og livssynsdialoger, bl.a. gjennom Norges kristne råd og Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn, i dialoggruppa mellom Det mosaiske trossamfund, Islamsk Råd Norge og Mellomkirkelig råd, og i de offisielle bilaterale kontaktgruppene mellom Mellomkirkelig råd og Islamsk Råd Norge, Mellomkirkelig råd og Det mosaiske trossamfund og Dnk og Buddhistforbundet. Kirkerådet og Den norske kirke er gjennom Mellomkirkelig råd også aktivt involvert i konfliktforebyggende og tillitsskapende religions- og livssynsdialoger internasjonalt, bl.a. i Midtøsten og i regi av Kirkenes Verdensråd og Det lutherske Verdensforbund. I tillegg viser Kirkerådet til alle menighetene i Den norske kirke som er involvert i lokal religions- og livssynsdialog og dialogsentrene som er etablert i enkelte av bispedømmene. Kirkerådet viser i denne sammenheng til Kirkemøtets vedtak som ble gjengitt innledningsvis, hvor det bl.a. heter:

Menigheter og ulike deler av Den norske kirke engasjerer seg på en aktiv måte i tros- og livssynsdialoger. I dialogene bygges det kjennskap og kunnskap, og en får gode og tillitsfulle relasjoner, samt kommunikasjonskanaler for å diskutere krevende problemstillinger av både politisk og religiøs karakter. Menigheter og aktører i Den norske kirke bør oppfordres til å fortsette med å bygge økumeniske og interreligiøse relasjoner, og til å lytte og lære av erfaringer med hvordan det er å være tros- og livssynsminoritet i det norske samfunnet.

For en mer detaljert redegjørelse av Kirkerådet og Mellomkirkelig råds forståelse av dialog, konfliktløsning og prinsipper, henvises det til dokumentet *Hovedprinsipper for Mellomkirkelig råds interreligiøse engasjement* (www.kirken.no) og til Mellomkirkelig råds høringssvar av 10.10.11 på NOU 2011: 14 Bedre integrering.

Kirkerådet støtter utvalget i at den særlige støtten til paraplyorganisasjoner på religions- og livssynsfeltet økes. Kirkerådet vil i denne sammenhengen særlig understreke viktigheten av at den offentlige støtten økes til Islamsk Råd Norge, som samfunnet forventer og krever en høy grad av tilstedeværelse og synlighet fra både i dialogsammenheng og i offentlig debatt.

Kirkerådet støtter utvalgets vurdering i at Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn ikke gis et økt ansvar for fordeling eller administrering av tilskuddsmidler eller mindre tilskuddsmidler knyttet til enkelte behov innenfor religions- og livssynsfeltet, slik tilfellet er i Sverige.

Kap. 22: Om tros- og livssynssamfunns økonomi og offentlige finansieringsordninger

22.3.8 Fradragsrett for gaver

Kirkerådet er glad for ordningen med fradragsrett for gaver til frivillige organisasjoner som ble innført fra inntektsåret 2000 og som Den norske kirke ble inkludert i fra 2004. Kirkerådet er opptatt av at religions- og livssynssamfunn kan beholde denne godkjenningsordningen under gavefradragsreglene. Dette er en ordning som stiller alle medlemmer likt og som på en positiv måte støtter det frivillige engasjementet lokalt. Frivillighet Norge har i utredningen «Det må bli enklere å bidra» fra 2013 foreslått å øke beløpsgrensen for privatpersoner til kr. 20 000 samt innføre en egen beløpsgrense for skattefradrag for gaver fra bedrifter på kr. 100 000. Kirkerådet støtter forslaget om å øke beløpsgrensene i fremtidige statsbudsjetter.

Kap. 23: Vilkår for støtte, særlig ordning

23.3 Krav til innhold for å bli regnet som et tros- eller livssynssamfunn

Kirkerådet er langt på vei enig med utvalget i at den særlige tilskuddsordningen bør ha kriterier for avgrensning av hva som skal regnes som en religiøs tro eller et livssyn. Samtidig vil Kirkerådet advare mot forsøk på å konstruere positive, essensialistiske og kortfattede definisjoner av hva en religion eller et livssynssamfunn er i en lovtekst, da man ved dette risikerer å innskrenke religions- og livssynsfriheten. Kirkerådet stiller seg derfor kritisk til utvalgets to første punkter i lovforslaget i 23.3.4 (§ 2-2, nr.1 og 2 i forslag til Lov om tilskudd til tros- og livssynssamfunn) som utgjør positive definisjoner av henholdsvis religion og livssyn. Kirkerådet vil bl.a. problematisere at det stilles juridiske krav om en gud eller en transcendent makt, da dette ikke er dekkende for alle østlige religioner. Formuleringen «felles forpliktende oppfatninger» er også problematisk, til en viss grad i forhold til Den norske kirke selv, men enda mer i forhold til andre trossamfunn som har som sitt trosgrunnlag at det ikke har et fast definert trosgrunnlag, som f.eks. Vennenes Samfunn Kvekerne.

Kirkerådet anerkjenner behovet for en avgrensning, men mener at en negativ avgrensning vil være tilstrekkelig. Kirkerådet støtter derfor utvalgets tredje punkt (§ 2-2, nr.3 i forslag til Lov om tilskudd til tros- og livssynssamfunn) som sier at «Samfunnet må ikke være dannet eller drives ut fra økonomisk egeninteresse, eller ha som hovedformål

humanitært virke, personlig selvutvikling, helse, kulturell virksomhet eller politisk aktivitet.» For øvrig vises det til Norges Kristne Råd sin høringsuttalelse på dette punkt.

23.4 Krav til etisk innhold/verdier

Kirkerådet støtter ikke forslaget fra utvalgets flertall om å lovpålegge at deltakelse i tros- og livssynssamfunns styringsstrukturer må være åpen for personer av begge kjønn. Kirkemøtet mener at et slikt absolutt krav kan være problematisk i et religionsfrihetsperspektiv. Kirkerådet mener samtidig at Norge er forpliktet gjennom FN-konvensjonen om diskriminering av kvinner (CEDAW) på at staten har et ansvar og en forpliktelse til å avskaffe og motvirke all form for diskriminering av kvinner – også der dette er forsøkt legitimert av kultur, religion eller tradisjonelle praksiser. Norge er forpliktet etter Kvinnekonvensjonen til å føre en aktiv likestillingspolitikk, også på religions- og livssynsfeltet. Likestillingsloven gjelder derfor også på alle samfunnsområder. Kirkerådet vil ut fra dette anbefale at det anvendes samme logikk og balanse mellom diskrimineringsvernet og religions- og livssynsfriheten som man har gjort i arbeidsmiljøloven. Det bør gjelde et generelt krav om at deltakelse i tros- og livssynssamfunns styringsstruktur må være åpen for personer av begge kjønn, men det må gis unntak fra dette i de tilfellene hvor kravet bryter med tros- eller livssynssamfunnenes lære. Det må være det aktuelle tros- eller livssynssamfunnet selv som får definere hvorvidt kravet bryter med dets lære. På den måten ivaretas religions- og livssynsfriheten, samtidig som kravet om åpenhet og saklig begrunnelse skjerpes.

Når det gjelder utvalgets ytterligere forslag til etiske og verdimeslige reguleringer, støtter Kirkerådet utvalgets anliggender, men viser til Norges kristne råd sine kritiske merknader og alternative forslag til § 2-2, nr.6 i forslag til Lov om tilskudd til tros- og livssynssamfunn. Kirkerådet mener i denne sammenheng at oppramsinger av hva som ikke er lov er lite hensiktsmessig, da slike lister sjelden blir uttømmende. Det burde være tilstrekkelig å lovfeste at tros- og livssynssamfunn ikke må «tilskynde eller medvirke til handlinger som strider mot norsk lov eller FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter art. 20, eller verve medlemmer ved bruk av tvang, manipulasjon og økonomiske fordeler eller ved krenkelse av retten til privatliv, eller hindre utmeldelse.» (Sitat fra høringsuttalelsen til Norges kristne råd).

23.5.2.1 Antallskrav

Kirkerådet viser til Norges kristne råds høringsuttalelse og de argumenter som oppgis der mot antallskravet som foreslås av utvalgets flertall. Kirkerådet støtter Norges kristne råd i at § 2-2, nr.5 i forslag til Lov om tilskudd til tros- og livssynssamfunn strykes, og at staten ikke stiller vilkår i det hele tatt om antall medlemmer. Subsidiært mener Kirkerådet at grensen kan settes til mindretallets forslag på ti medlemmer. Kirkerådet gjør oppmerksom på at dersom forslaget fra utvalgets flertall blir innført, vil om lag halvparten av alle registrerte tros- og livssynssamfunn i dag miste tilskuddet.

For øvrige kommentarer til kap 23 og § 2-2 i forslag til Lov om tilskudd til tros- og livssynssamfunn, viser Kirkerådet til høringsuttalelsen fra Norges kristne råd.

23.6.2 Sentralisering

Kirkerådet støtter at oppfølgingen av finansiering til tros- og livssynssamfunn sentraliseres til ett fylkesmannsembete og tror at dette kan være hensiktsmessig av flere grunner.

Kap. 24: Utmåling av støtte, særlig ordning

NOU 2013: 1 har en grundig gjennomgang av en rekke kostnader som i dag er utenfor beregningsgrunnlaget, og som utvalget mener enten bør inngå eller forbli utenfor beregningsgrunnlaget. Kirkerådet tar gjennomgangen til etterretning, og støtter utvalget i at dagens utregning av beregningsgrunnlaget bør forbedres med det formål å få et mer rettferdig og sakssvarende beregningsgrunnlag. Når staten fører en aktivt støttende religions- og livssynspolitikk – også økonomisk – er det viktig at det i størst mulig grad likebehandles i økonomiske overføringer fra det offentlige til tros- og livssynssamfunnene. Kirkerådet ber om at arbeidet med å forbedre utregningen av beregningsgrunnlaget intensiveres.

Når det gjelder støtten til drift og vedlikehold av kirkebygg med kulturhistorisk verdi, mener Kirkerådet at staten har et særlig ansvar for å bære dette. Kirkerådet viser i denne sammenheng til høringsuttalelsen fra KA Kirkelig arbeidsgiver- og interesseorganisasjon hvor det fremkommer at

«Den norske kirke har i overkant av 1600 kirkebygg. Av disse er i underkant av 1000 kirker enten fredet eller gitt status som verneverdig. Vernestatusen gitt av Riksantikvaren er en offentlig markering av kirkens kulturminneverdier. Kirkebyggene har derfor i tillegg til sin funksjon som lokaler for Den norske kirkes virksomhet en funksjon som identitetsbygg og kulturminner for hele det norske folk. Kirkebyggenes særpreg, alder og kulturminneverdier bidrar til at det er kostnadskrevende å sikre og vedlikeholde disse byggene på en faglig forsvarlig måte. KA vil på denne bakgrunn peke på nødvendigheten av at staten tar et særlig ansvar for at kirkebyggene sikres og vedlikeholdes. Kirkebyggenes betydning tilsier at dette særlige ansvaret for deres kulturminneverdier ikke alene må vurderes som et bidrag til trossamfunnet Den norske kirke, men må være en del av en bredere forstått kulturpolitikk.»

Kirkerådet understreker at støtte til vernede/fredete bygg selvsagt vil måtte gjelde for andre tros- og livssynssamfunns kirker eller religiøse bygg som er/vil komme til å bli fredet eller gitt status som verneverdig.

Kap. 25: Medlemskap og telling av tilskuddsberettigede

Kirkerådet er glade for at utvalget konkluderer med at medlemstallet i Den norske kirkes register, etter oppryddingen som skjedde i 2006 og gjennom to kirkevalg med utsending av valgkort, nå «nærmer seg et tilnærmet riktig nivå, gitt dagens regelverk for tilordning av medlemskap.» (25.5.2) Kirkerådet er også glad for at utvalget foreslår ny rutine for å rydde opp i dobbeltmedlemskap i tros- og livssynssamfunn, men støtter høringsuttalelsene til Samarbeidsrådet for tros- og livssynssamfunn og Datatilsynet som begge påpeker at utmelding til Brønnøysundregisteret også må videreformidles til det aktuelle tros- eller livssynssamfunnet, slik at disse blir slettet, og ikke blir tatt med igjen når medlemmene igjen skal innrapporteres.

Når det gjelder tilhørighet, har Kirkerådet tidligere uttalt at det er viktig at forrangsbestemmelsen for Den norske kirke opphører. Kirkerådet mener at alle tros- og livssynssamfunn må likebehandles av staten med tanke på hvordan medlemmer og tilhørige registreres og telles. Kirkerådet ser imidlertid ikke problemet med at en ordning med automatisk tilhørighet der begge foreldre er medlemmer av samme tros- eller livssynssamfunn består. Så lenge ordningen likebehandler og gjelder for *alle* tros- og livssynssamfunn, mener Kirkerådet dette vil være et naturlig uttrykk for en aktiv støttende tros- og livssynspolitikk. Det er vanlig i de fleste land i verden at barn av

foreldre i samme trossamfunn regnes med i trossamfunnet når staten teller. Kirkerådet ser heller ikke at en slik ordning vil koste noe mer for staten, da den vil gjelde alle tros- og livssynssamfunn og dermed ikke endre brøkene. Kirkerådet mener en ordning med automatisk tilhørige for alle tros- og livssynssamfunn er naturlig gitt tros- og livssynssamfunnenes arbeid overfor og tilbud til barn i denne gruppen. Kirkerådet mener imidlertid at statens kategori «tilhørige», dvs barn som er registrert automatisk, uten en form for aktiv innmelding (i Den norske kirke vil dette være barn som ikke er døpt), må opphøre ved religiøs myndighetsalder på 15 år. De tilhørige som ikke har meldt seg inn i tros- eller livssynssamfunnet innen de fyller 15 år, bør strykes. Dette er selvsagt ikke til hinder for at ulike tros- eller livssynssamfunn kan operere med egne tilhørighets-begrep som kan være livsvarige, som en underkategori av medlemskap. Men dette bør altså være annet enn statens juridiske begrep om «tilhørige».

Kirkerådet mener derfor også at utvalgets forslag om å sende brev til alle medlemmer som fyller 15 år, med informasjon om muligheter til utmelding, er underlig. Dersom barn står som *medlemmer* i et tros- eller livssynssamfunn, dvs har blitt meldt aktivt inn av en forelder, er det ingenting som tilsier at religions- eller trossamfunnene burde pålegges et krav om å sende brev. Informasjonskravet må være foreldrenes ansvar. Kirkerådet støtter derfor ikke utvalgets forslag om brev, men mener at dersom det skulle vært sendt brev, så burde det vært sendt brev til de *tilhørige* som fyller 15 år og som ikke aktivt har blitt meldt inn, med beskjed om at de mister tilhørighetstatusen og må melde seg inn dersom de ønsker medlemskap i tros- eller livssynssamfunnet.

Utredningen foreslår også at fødselsmeldinger om trostilhørighet til folkeregisteret fra sykehus og liknende avskaffes. Utvalgets begrunnelse synes å være at ordningen ikke fungerer i praksis for andre trossamfunn enn Den norske kirke. Kirkerådet er sterkt uenig i utvalgets løsning på dette spørsmålet, og mener at det offentlige heller bør investere i å finne en løsning som gjør at *alle* tros- og livssynssamfunn kan få oversendt fødselsmeldinger om sine tilhørige. Fødselsmeldinger er viktig for Den norske kirke da man på denne måten får informasjon som muliggjør utsendelse av invitasjoner til dåp (medlemskap). Så lenge ordningen ikke diskriminerer noen bestemte tros- eller livssynssamfunn, mener Kirkerådet at den vil være et svært viktig bidrag i en aktiv støttende religions- og livssynspolitikk.

Kap. 26: Vurdering av andre finansieringsordninger for tros- og livssynssamfunn

26.1.1 Om bibelskoler og liknende tro- eller livssynsbaserte skoler

Kirkerådet støtter utvalgets flertall som går inn for å opprettholde støtten til bibelskoler. Kirkerådet mener slike skoler bidrar til mangfold og livssynsåpenhet i Norge.

26.2 Spørsmål om vilkår for støtte

Et flertall i utvalget ønsker å stramme inn reglene for tildeling av støtte til barne- og ungdomsorganisasjoner slik at diskriminering pga. kjønn og/eller seksuell orientering diskvalifiserer til støtte. Kirkerådet støtter ikke forslaget. Praktisk sett vil et slikt vilkår stoppe støtten til de fleste religiøse barne- og ungdomsorganisasjoner, noe som vil være stikk i strid med intensjonene for det religions- og livssynsåpne samfunnet. Kirkerådet mener imidlertid at utvalgets forslag ikke bryter med organisasjonsfriheten, men mener at denne typen press/virkemiddel er dårlig egnet til å endre holdninger, og vil heller anbefale at det offentlige tar i bruk andre insentiver og holdningsskapende metoder for å motarbeide diskriminering på bakgrunn av kjønn eller seksuell orientering.

Kap. 27: Ny felles lov om tilskudd til tros- og livssynsamfunn

Utvalget foreslår en ny ordning for finansiering av tros- og livssynssamfunn og en ny felles lov om tilskudd for finansiering av tros- og livssynssamfunn. Siden det ikke er avklart hvordan den fremtidige kirkeordningen blir for Den norske kirke, har ikke Kirkerådet gjort noen vurderinger av forslag til ny felles lov om tilskudd til religions- og livssynsamfunn ut over de kommentarene vi har gitt under andre kapitler. Det er ikke tilstrekkelig avklart hva som blir den økonomiske rammen for Den norske kirke i framtiden, og Kirkerådet mener det i dag ikke er mulig å si hva likeverdig nivå i forslag til ny §1 vil bety. Kirkerådet har ikke prinsipielle forestillinger mot en samordning av lovverket, men foreslår på bakgrunn av nevnte forhold at dette spørsmålet utsettes til rammene mellom staten og Den norske kirke er nærmere avklart.

Med vennlig hilsen

Svein Arne Lindø
Leder
Kirkerådet for Den norske kirke

Jens-Petter Johnsen
Direktør
Kirkerådet for Den norske kirke